
ПЕДАГОГІЧНІ КОНЦЕПЦІЇ ІВАНА ОГІЄНКА І СУЧАСНА ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА НАЦІОНАЛЬНОГО НАВЧАННЯ ТА ВИХОВАННЯ

УДК 373.3.015.3:784(477)
DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.227-234

Наталія Гудима

*ORCID 0000-0002-6192-3779,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти,*

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Наталія Мелексєцева

*ORCID 0000-0003-0330-2920,
кандидат філологічних наук, доцент кафедри
теорії та методик початкової освіти,*

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

Ольга Ковальчук

*ORCID 0000-0003-3100-2538,
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії та методик початкової освіти,
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка*

ВИХОВАННЯ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ В УМОВАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ ТА У СВІТЛІ ІДЕЙ ІВАНА ОГІЄНКА

У статті розкрито й обґрунтовано вагомість психолого-педагогічного потенціалу українських пісень для виховання дітей молодшого шкільного віку в Новій українській школі та у світлі ідей Івана Огієнка.

Ключові слова: пісня, пісенний матеріал, народна пісня, пісня-гра, колискова пісня, урок української мови та читання, формування, розвиток, НУШ, Іван Огієнко.

Постановка проблеми. Ураховуючи нові суспільно-політичні реалії в Україні після Революції гідності, обставини, пов'язані з російською агресією, усе більшої актуальності набуває виховання в молодого покоління почуття патріотизму, відданості загальнодержавній справі зміцнення країни, активної громадянської позиції тощо. Головною метою національного виховання на сучасному етапі є передача молодому поколінню соціального досвіду, багатой духовної культури народу, його національної ментальності, спорідненості світогляду і, на цій основі, формування якостей особистості громадянина України, які забезпечують національну самобутність, розвинену духовність, моральну, мистецьку, трудову, фізичну, екологічну культуру, розвиток індивідуальних здібностей і талантів.

Виховання ризобічно та гармонійно розвинutoї особистості молодшого школяра в умовах Нової української школи є одним із найважливіших завдань на сучасному етапі розвитку суспільства, у якому збагачення духовного світу дитини передбачає формування творчого потенціалу та внутрішньої культури, забезпечення духовної єдності поколінь, а особливо в умовах російсько-української війни. Заклад загальної середньої освіти має спрямовувати свою діяльність на розвиток гуманістичних почуттів молодших школярів, формування національних і загальнолюдських цінностей. Тому відродження народної пісенної культури набуває великого значення у справі виховання учнів Нової української школи.

Виокремимо основні віхи становлення наукового інтересу до виховних можливостей народнопісенної творчості. Відомі діячі української культури (В. Гнатюк, М. Драгоманов, Ф. Колесса, О. Потебня, І. Огієнко) популяризували український фольклор, акцентуючи увагу на його виховному потенціалі. Праці українських етнографів кінця XIX – початку XX ст. (Йосипа та Данила Лепких, А. Малинки, А. Оніщука) висвітлюють регіональні особливості використання фольклорного матеріалу в національному вихованні молодого покоління. Виховний досвід українського народу віддзеркалено у творчості низки українських письменників, зокрема С. Васильченка, І. Котляревського, П. Куліша, П. Мирного, І. Нечуя-Левицького, Г. Сковороди, Лесі Українки, І. Франка, Т. Шевченка.

Констатуємо посилений інтерес вітчизняних дослідників до низки аспектів окресленої проблеми. Це проблеми виховання школярів на музичних пісенно-обрядових традиціях (О. Аліксійчук, Р. Дзвінка, Р. Осипець, О. Отич, Г. Падалка й ін.); шляхи використання народного музичного мистецтва рідного краю у вихованні молодого покоління (С. Борисова, С. Крамська, Л. Побережна, Л. Масол, В. Смирнова, Р. Ткач, І. Огієнко та ін.); етнокультурні особливості національних традицій, пов'язані із проблемою використання ідей народної педагогіки в освіті (В. Болбас, П. Ігнатенко, І. Огієнко, Ю. Руденко, З. Сергійчук, М. Стельмахович, Е. Сявакко, Д. Федоренко). Але питання використання української народної пісні в освітньому процесі Нової української школи потребують додаткових наукових досліджень.

У сучасних наукових дослідженнях активно вивчають педагогічні можливості українського пісенного фольклору та шляхи його використання в освітньому процесі закладів освіти, зокрема ідеї народності на сучасному етапі їх осмислення не тільки мають теоретичний характер, а й творчо реалізують в освітньому процесі закладів загальної середньої освіти України.

Мета дослідження – розкрити та обґрунтувати вагомість психолого-педагогічного потенціалу українських пісень для виховання дітей молодшого шкільного віку в НУШ та у світлі ідей Івана Огієнка.

Виклад основного матеріалу. Особливого значення Іван Огієнко надавав вихованню пісню молодших школярів. На думку мислителя, «лісно утворив наш народ такою, як ніхто з інших народів... Наші пісні – це тихий рай. Це привабливі чари, ті чари, що всім світом признано за ними» [5, с.39]. Вони впливають на формування гордості за свій народ, його минуле, спонукають дітей прилучатися до цього виду народної творчості. Засвоєння національної музичної культури дітьми зумовлене національним музичним генотипом. Це вироблена поколіннями сукупність музичних структур і засобів, які передають, закріплюють спадково і забезпечують природне органічне сприймання та переживання. Органічність сприймання і переживання фольклорного музичного мистецтва зумовлюється вродженою готовністю дитини до сприймання інтонаційного багатства рідної національної музики й мови, особливостей їх ритмічного інтонування тощо.

Сьогодні українська народна пісня є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на національномовну особистість молодшого школяра. Це унікальне джерело збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і в практиці освітнього процесу. Народно-пісенне мистецтво має потужний виховний потенціал, що робить його дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості молодшого школяра, засобом гуманістичного виховання у Новій українській школі [3].

Разом із загальноприйнятими дидактичними засобами, різноманітні форми музичної наочності сприяють підвищенню ефективності занять у початковій школі, і є ефективним засобом оптимізації всієї освітньої діяльності учнів. Одним із особливих видів наочності є пісенний матеріал. Часте застосування пісень сприяє формуванню мовної компетентності учнів.

Народні пісні – це складна форма народної музично-поетичної творчості. Функціональний аналіз визначив «виховне поле» української народної пісні. У всі часи і в усіх народів основною метою виховання була турбота про збереження, зміцнення і розвиток народних звичаїв і традицій, про передачу прийдешнім поколінням життєвого, виробничого, духовного, зокрема й педагогічного досвіду, накопиченого попередніми поколіннями. Сила народної педагогіки, народних традицій і обрядів полягає в людяному, гуманному підході до особистості вихованця. Для вирішення цього завдання в народній педагогіці використовували найрізноманітніші засоби. Одним із найбільш ефективних засобів педагогічного впливу на особистість вважається українська народна пісня [12].

У час російської агресії подолання національного нігілізму щодо народної пісні передбачає виховання дітей молодшого шкільного віку у дусі патріотизму, поваги до культурної спадщини української нації. Для цього, на нашу думку, потрібно збагачувати форми виховної роботи у сучасній початковій школі шляхом упровадження ігор на музично-фольклорній основі, інсценівок дитячих народних пісень, обрядів, фольклорних свят, конкурсів, вікторин, концертів, народно-пісенних проєктів [10, с.67].

У сучасних підручниках з української мови та читання НУШ (автори – М. Захарійчук (1 клас: «Десять тут була подоляночка»), «Котику сіренький»), В. Наумчук, М. Наумчук (1 клас), М. Вашуленко, О. Вашуленко (1 клас: Рубрика «Читаю і слухаю дитячі пісні», «Зайчику, зайчику, де ти бував?») (Дитяча народна пісня), «Два півники» (Дитяча народна пісня), «Вийди, вийди, сонечко» (Українська народна пісня); К. Пономарьова (2 клас: «Ой весна, весна», «Вийди, вийди, сонечко»), «Роде наш красний» (Українська народна пісня), із рубрики «Щоб у серці жила Батьківщина»), О. Вашуленко (2-3 класи:

«Ой люлі, ой люлі», «Зайчику, зайчику», «Щедрий вечір, добрий вечір», «Сію, вію, посіваю»), Савченко (3 клас: «Три товариші») (Українська народна пісня), «На щастя, на здоров'я», «Ой хвалилася та берізонька» (Українська народна пісня); Білоскаленко-Богданець (4 клас: «Вийшли в поле косарі», «Ой зелене жито, зелене») натрапляємо на пісенний матеріал.

Автори сучасних підручників НУШ використовують поетичний і пісенний матеріал з навчальною метою, щоб підвищити різноманітність і розважальність освітнього процесу на уроках мовно-літературної освітньої галузі.

*Пісні-ігри (автор – Захарійчук М.)
Десь тут була подоляночка,
Десь тут була молодесенька.
Тут вона впала,
До землі припала,
Личка не вмивала,
Бо води не мала.
Ой устань, устань, подоляночко,
Ой устань, устань, молодесенька,
Вмий своє личко, Личко біленьке,
Та візьмися в бочки, **Поскачи** навскочки,
Біжи до Дунаю, **Бери** ту, що скраю.*

На уроці діти розповідають, про що йдеться у цій народній пісні-грі, до кого звертаються у пісні-грі. Діти виконують рухи разом із дівчиною, прочитавши виділені слова. Молодші школярі вдома мають запитати своїх рідних, а які пісні-ігри знають вони.

У підручнику О. Вашуленко (2 клас) натрапляємо на пісню-гру «Зайчику, зайчику, де ти бував?»

*– Зайчику, зайчику, де ти був?
– У темному гаю.
– Розкажи, розкажи пригоду свою.
– Вовчика сірого я в ярочок загнав,
лисеньку рудую у мішок сховав.
– Де сховав? Де сховав?
– У драному мішку.
– Покажи, покажи спійманку таку.
– Лисонька рудая, хитра та прудка,
дірочку прогризла, вилізла з мішка,
а коли вона тікала, то мене перелякала.
Он як!*

Педагог може запропонувати низку питань за змістом пісні:

- Про кого ця пісня?
- Про яку пригоду розповідає зайчик?
- Як ти вважаєш, зайчик – хвалько чи фантазер?
- Знайди в тексті і прочитай слова, які звучать ніжно.
- Яка пісня за настроєм?
- Якими фарбами ти намалював би (намалювала б) ілюстрацію до цієї пісні?
- Як ти вважаєш, між ким могла відбутися ця розмова?
- Прочитайте пісню в особах весело, передаючи голосом запитання та дотримуючись пауз.

У підручнику діти молодшого шкільного віку знайомляться із колисковими піснями

*Котику сіренький,
Котику біленький,
Котку волохатий,
Не ходи по хаті,
Не ходи по хаті,
Не буди дитяти.
Дитя буде спати,
Котик воркотати.
Ой на kota – воркота,
На дитину – дрімота.
А-а, а-а, а-а!*

У формі бесіди діти розповідають, кому співають колискові пісні, коли і для чого їх співають. З'ясовують, з якою силою голосу треба співати такі пісні. Вчитель запитує, які колискові пісні їм співали батьки.

Отже, такі пісні розвивають комунікативні та творчі здібності дітей, пам'ять, уяву, просторове мислення, цілеспрямованість, самостійність; учні краще засвоюють навчальний матеріал, у них формується художній смак й усвідомлення своєї національної приналежності.

У підручнику О. Вашуленко учні самостійно мають прочитати дитячу народну пісню «Два півники» та обговорити в класі: Про кого ця пісня? Поміркуй, пісню потрібно читати весело чи сумно? Так, це жартівлива пісня, її потрібно читати заклично, весело. Учні співають пісню разом із учителем.

Учитель знайомить учнів із веснянками як частиною народної творчості, розвиває інтерес до народних пісень, уміння інтерпретувати музичний твір, вокально-хорові виконавські навички; образно мислити під час слухання музичних творів, розвиває в учнів уміння сприймати музику та визначати засоби її виразності.

Однією із сучасних і найбільш продуктивних, на нашу думку, форм роботи з молодшими школярами з вивчення ними пісенного фольклору є проєктна діяльність. Орієнтовними темами художнього освітньо-виховного проєкту можуть бути: «Природа в українській народній пісні», «Коліскові наших мам», «Квіти в українській пісні», «Материнські береги», «Чарівний світ народної казки», «Зимова обрядова фантазія» та ін. У процесі виконання таких проєктів молодші школярі починають краще розуміти зміст українських народних пісень, у них розвивається здатність до творчої їх інтерпретації.

Важливо використовувати пісні на уроках української мови та читання з низки причин. По-перше, учні відразу вивчають культуру країни. По-друге, використання пісенного матеріалу створює гарну передумову для загального розвитку особистості учнів. Спеціально підібрані пісні можуть стимулювати метафоричне мислення та формувати гарний смак.

Критеріями відбору, що відносять до пісенного матеріалу, є: автентичність, методична цінність, емоційний вплив на учнів, принцип стилістичної нейтральності. Всі ці критерії підвищують ефективність вивчення матеріалу на уроці української мови та читання [2].

Виокремимо методичні переваги пісенного матеріалу:

- пісні виступають своєрідним засобом засвоєння та розширення словникового запасу, так як вони містять нові слова й словосполучення. У пісенних

текстах знайомий лексичний матеріал знаходиться в новому контексті, що сприяє розвитку збільшення асоціативних зв'язків;

- граматичні структури мови ефективніше засвоюють і активізують у піснях. Є навчальні пісні, які спрямовані на знайомство і закріплення поширених граматичних структур мови. Є ще ритмічні, їх супроводжують поясненнями, а також вправами з метою перевірки розуміння змісту;
- пісні допомагають оволодіти навичками вимови, а також впливають на розвиток музичного слуху. Вчені довели, що слухова увага, музичний слух і слуховий контроль тісно пов'язані з розвитком артикуляційного апарату;
- пісенний матеріал сприяє реалізації завдань естетичного виховання, згуртуванню колективу, а також допомагає розкрити творчі здібності в кожного учня;
- використання пісень на уроках знімає напругу, активізує мовну і розумову діяльність, розвиває монологічне і діалогічне мовлення, підтримує інтерес до вивчення української мови та читання, а ще створює сприятливий психологічний клімат [5].

Потрібно використовувати невеликі пісні як фонетичну зарядку. Такі етапи уроку впливають на вдосконалення навичок аудіювання.

Темою для обговорення на уроці можуть стати сучасні пісні, які цікаві учням і відповідають їх віковим особливостям. Пісня повинна мотивувати молодших школярів до обговорення і до більш уважної роботи на уроці.

Висновки. Українська народна пісня є одним із найефективніших засобів педагогічного впливу на особистість молодшого школяра. Це унікальне джерело збагачення сучасної педагогіки як у теорії, так і у практиці освітнього процесу. Народно-пісенне мистецтво має потужний виховний потенціал, що робить його дієвим засобом становлення, формування та розвитку високоморальної, естетично спрямованої особистості, засобом гуманістичного виховання.

Список використаних джерел і літератури:

1. Захарійчук М.Д. Українська мова. Буквар: у 2-х частинах: підруч. для 1 кл. закл. загальн. середн. освіти. Київ: Грамота, 2018. Ч. 2. 96 с.
2. Коваль Т. Психолого-педагогічні особливості використання музичного фольклору в навчально-виховній роботі з молодшими школярами. *Молодий вчений: науковий журнал*. Херсон, 2017. №11 (51). С. 329-334.
3. Коваль Т.В. Українські народні традиції та звичаї як засіб національного виховання молодших школярів в умовах НУШ. *Актуальні питання у сучасній науці*. 2022. №2 (2). С. 546-554.
4. Концепція Нової української школи. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>.
5. Лютко О. Формування аксіосфери школяра в контексті пріоритетів національного виховання. *Виховна робота в школі*. 2015. №1. С. 2-11.
6. Мішедченко В. Народна пісня – шлях до виховання духовності молодшого школяра. *Початкова школа*. 2012. №2. С. 39.
7. Нова українська школа: поради для вчителя / за заг. ред. Н.М. Бібік. Київ: Літера ЛТД, 2018. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>.
8. Огієнко І. Рятування України / упоряд., авт. передм. та комент. М.С. Тимошик. Київ: Наша культура і наука, 2005. 464 с.
9. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки: рідномовний катехизис для вчителів, робітників пера, духовенства, учнів і широкого громадянства. Київ: АТ «Обереги», 1994. 72 с.

10. Отич О. Виховання як духовне преображення особистості. *Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. Вип. 8. С. 125-135.
11. Отич О. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія / за ред. І. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2007. 752 с.
12. Семений Н.О. Актуальні проблеми сімейної педагогіки в контексті Нової української школи. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40334/1/Semenii_N_AKPSP.pdf.

References:

1. Zakhariichuk, M.D. (2018). *Ukrainska mova. Bukvar [Ukrainian language. Primer]. u 2-kh chastynakh: pidruch. dlia 1 kp. zakl. zahaln. seredy, osvity*. Kyiv: Hramota. Ch. 2. [in Ukr.].
2. Koval, T. (2017). Psykholoho-pedahohichni osoblyvosti vykorystannia muzychnoho folkloru v navchalno-vykhovnii roboti z molodshymy shkoliaramy [Psychological and pedagogical features of the use of musical folklore in educational work with younger schoolchildren]. *Molodyi vchenyi: naukovyi zhurnal [Young scientist: scientific magazine]*. Vyp. 11 (51). S. 329-334. [in Ukr.].
3. Koval, T.V. (2022). Ukrainski narodni tradytsii ta zvychai yak zasib natsionalnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v umovakh NUSH [Ukrainian folk traditions and customs as a means of national education of younger schoolchildren in the conditions of the New Ukrainian School]. *Aktualni pytannia u suchasni nauki [Current issues in modern science]*. Vyp. 2 (2). S. 546-554. [in Ukr.].
4. Kontseptsiiia Novoi ukrainskoi shkoly [The concept of the New Ukrainian School]. URL: <https://osvita.ua/doc/files/news/520/52062/new-school.pdf>. [in Ukr.].
5. Liutko, O. (2015). Formuvannia aksiosfery shkoliara v konteksti priorytetiv natsionalnoho vykhovannia [Formation of the schoolboy's axiosphere in the context of priorities of national education]. *Vykhovna robota v shkoli [Educational work at school]*. Vyp. 1. S. 2-11. [in Ukr.].
6. Mishedchenko, V. (2018). Narodna pisnia – shliakh do vykhovannia dukhovnosti molodshoho shkoliara [A folk song is a way to raise the spirituality of a junior high school student]. *Pochatkova shkola [Elementary School]*. Vyp. 2. S. 39. [in Ukr.].
7. Nova ukrainska shkola: poradnyk dlia vchytelia [New Ukrainian school: a teacher's guide] / za zah. red. N.M. Bibik. Kyiv: Litera LTD (2018). URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Novyny/2018/12/12/11/20-11-2018rekviz.pdf>. [in Ukr.].
8. Ohienko, I. (2005). Riatuvannia Ukrainy [Saving Ukraine] / uporiad., avt. peredm. ta koment. M.S. Tymoshyk. Kyiv: Nasha kultura i nauka. [in Ukr.].
9. Ohienko, I. (1994). Nauka pro ridnomovni oboviazky: ridnomovnyi katekhyzys dlia vchyteliv, robitnykiv pera, dukhovenstva, uchniv i shyrokooho hromadianstva [The science of mother-tongue responsibilities: a mother-tongue catechism for teachers, pen workers, clergy, students, and the general public]. Kyiv: AT «Oberehy». [in Ukr.].
10. Otych, O. (2019). Vykhovannia yak dukhovne preobrazhennia osobystosti [Education as a spiritual transformation of the personality]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriiia «Pedahohichni nauky» [Bulletin of postgraduate education. «Pedagogical Sciences» series]*. Vyp. 8. [in Ukr.].
11. Otych, O. (2007). Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Art in the system of development of the creative individuality of the future teacher of professional training: theoretical and methodical aspects]: monohrafiia / za red. I. Ziaziuna. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. [in Ukr.].
12. Semeni, N.O. Aktualni problemy simeinoi pedahohiky v konteksti Novoi ukrainskoi shkoly [Actual problems of family pedagogy in the context of the New Ukrainian School]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/40334/1/Semenii_N_AKPSP.pdf. [in Ukr.].

Nataliia Hudyma, Nataliia Mieliekiestseva, Olha Kovalchuk

EDUCATION OF JUNIOR PUPILS BY MEANS OF UKRAINIAN SONG IN THE CONDITIONS OF THE NEW UKRAINIAN SCHOOL ACCORDING TO IVAN OHIIENKO'S IDEAS

Taking into account the new socio-political realities in Ukraine after the Revolution of Dignity and the circumstances of Russian aggression, it is becoming increasingly important to develop younger generation's patriotism, commitment to the national mission of strengthening the country, active citizenship, etc. The main goal of national education at the present stage is to pass on to the younger generation the social experience, nation's rich spiritual culture, national mentality, affinity of worldview and, on this basis, to form the personality qualities of a citizen of Ukraine that ensure national identity, developed spirituality, moral, artistic, labour, physical, and environmental culture, and the development of individual abilities and talents.

Educating a versatile and harmoniously developed personality of a junior pupil in the context of the New Ukrainian School is one of the most important tasks at the present stage of society's development, where enriching the child's spiritual world involves the formation of creative potential and inner culture, ensuring the spiritual unity of generations, and especially in the context of the Russian-Ukrainian war. A general secondary education institution should focus its activities on the development of humanistic feelings of junior pupils, the formation of national and universal values. Therefore, the revival of folk song culture is of great importance in the education of pupils of the New Ukrainian School.

Modern scientific research is actively studying the pedagogical possibilities of Ukrainian song folklore and ways to use it in the educational process of educational institutions, in particular, the ideas of nationality at the present stage of their comprehension are not only theoretical, but also creatively implemented in the educational process of general secondary education institutions in Ukraine.

The purpose of the article is to reveal and substantiate the importance of the psychological and pedagogical potential of Ukrainian songs for the education of primary school children in the New Ukrainian School according to Ivan Ohiienko's ideas.

Key words: song, song material, folk song, song-game, lullaby, Ukrainian language and Reading lesson, formation, development, New Ukrainian School (NUS), Ivan Ohiienko.

Отримано: 18.10.2023 р.